

Vai visi tiesu spriedumi ir publiskojami?

2000. gada 31. augustā Rīgas apgabaltiesa pasludināja spriedumu dzimumnoziegumos apsūdzētā Aināra Eisaka lietā. Lieta tika skatīta slēgtā tiesas sēdē, un spriedums netika pasludināts publiski. Turklāt žurnālistiem un sabiedrībai kopumā tika liegts iepazīties ar pilnu sprieduma tekstu, bet ļauts iepazīties tikai ar sprieduma ievaddaļu un rezolutīvo daļu. Sakarā ar masu saziņas līdzekļos izcēlušos jautājumu par slēgto tiesas procesu Aināra Eisaka lietā, publicējam Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāja Jāņa Muižnieka atbildi. Pievienojam arī cilvēktiesību speciālista, tiesību maģistra Mārtiņa Mita veikto šā jautājuma analīzi. (Redakcija.)

Jānis Muižnieks,

Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētājs

Jautājums par slēgtā tiesas sēdē pasludinātā tiesas sprieduma motīvu daļu un iespēju iepazīties ar to pilnā apjomā ir vienots jautājums. Ja sprieduma motīvu daļas pasludināšana slēgtā tiesas sēdē ir bijusi nelikumīga, tad ar šādu spriedumu būtu iespējams iepazīties pilnā apjomā. Ja sprieduma motīvu daļas pasludināšana (nolasīšana) slēgtā tiesas sēdē tiek atzīta par likumīgu, tad nav arī pamata dot iespēju trešajām personām iepazīties ar minēto spriedumu pilnā apjomā.

Jautājuma risinājumā nosacīti izdalāmi četri aspekti:

- cietušo personu cilvēktiesības;
- sabiedrības tiesības saņemt informāciju;
- tiesas rīcības pamatojums;
- likuma iztulkošana.

Rīgas apgabaltiesas Kriminālietu tiesas kolēģija 2000. gada 31. augustā slēgtā tiesas sēdē izskatītajā krimināllietā – Aināra Eisaka apsūdzībā – likumīgi un pamatoti sprieduma motīvu daļu pasludināja (nolasīja) slēgtā tiesas sēdē (bez trešo personu, tai skaitā žurnālistu, klātbūtnes) un līdz ar to minētais spriedums nav izsniedzams trešajām personām.

Šī atziņa balstās uz šādiem argumentiem.

Satversmes 1. pants noteic, ka "Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika".

Pie demokrātiskas tiesiskas valsts fundamentālajām pamatvērtībām pieder cilvēktiesību prioritāte pār pārējiem likumiem, jo tikai tādā veidā cil-

vēktiesību normas var pildīt savu galveno funkciju – aizstāvēt individu pret valsti un nepieļaut, ka valsts "likumīgi" pārkāpj tai nospraustās robežas.

Atkāpšanās no valstī noteikto cilvēktiesību prioritātes iespējama tikai un vienīgi augstāku sabiedrisko interešu vārdā un var būt tikai tad likumīga, ja šāda atkāpšanās ir ar likumu pamatota.

Satversmes 96. pants noteic, ka "iekvienam ir tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību", bet 95. pants deklarē, ka "valsts aizsargā cilvēka godu un cieņu".

Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas¹ 12. pantā ir noteikts, ka "nedrīkst patvaļīgi iekavēt nevienu personiskajā un ģimenes dzīvē, patvaļīgi apdraudēt viņa dzīvokļa neaizskaramību vai viņa korespondences noslēpumu vai nelikumīgi apdraudēt viņa godu un reputāciju. Katram cilvēkam ir tiesības uz likuma aizsardzību pret šādu iekavēšanu vai šādiem apdraudējumiem".

Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas² 8. pantā ir noteikts:

"1. Iekvienam ir tiesības uz savas privātās un ģimenes dzīves, dzīvokļa un korespondences neaizskaramību.

2. Sabiedriskās institūcijas nedrīkst traucēt nevienam baudīt šīs tiesības, izņemot gadījumus, kas paredzēti likumā un ir nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizstāvētu valsts drošības, sabiedriskās kārtības vai valsts labklājības intereses, lai nepieļautu nekārtības vai noziegumus, lai aizsar-

gātu veselību vai morāli, vai lai aizstāvētu citu tiesības un brīvības."

Likuma Par tiesu varu³ 19. pants un Latvijas Kriminālprocesa kodeksa (LKPK) 17. pants nosaka lietu iztiesāšanas atklātumu, vienlaicīgi paredzot iztiesāt lietas par šajā pantā minētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem arī slēgtās tiesas sēdēs.

Likums šajā ziņā viennozīmīgi, līdz ar citiem lietu izskatīšanas pamatiem un principiem noteic, ka lietu izskatīšana slēgtā tiesas sēdē notiek, ievērojot visus tiesvedības noteikumus. Procesa dalībnieku – prokurātūras, aizstāvības un cietušo neatkarība citam no cita un arī no tiesas nodrošina viņiem tiesības pārsūdzēt vai noprotētēt slēgtajā tiesas sēdē taisīto spriedumu. Tas ir garantants, kas liek tiesai ievērot visus tiesvedības noteikumus.

LKPK 17. pants un likuma Par tiesu varu 19. pants noteic, ka "spriedumus vienmēr pasludina publiski".

Slēgtās tiesas sēdes būtība, kas paredz, ka slēgtā tiesas sēdē var būt tikai tās personas, kuru atrašanās ir nepieciešama lietas izskatīšanai, vērsta uz to, lai lietā izskatāmie apstākļi nekļūtu zināmi trešajām personām.

Sprieduma publiska pasludināšana (nolasīšana) trešo personu klāt-

¹ <http://www.hrw.org/universal.html>

² <http://conventions.coe.int/treaty/EN/Treaties/html/005.htm>

³ Par tiesu varu: LR likums. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1993, nr. 1

būtnē degradē slēgtās tiesas sēdes būtību pašos pamatos, padara to (slēgto tiesas sēdi) par nevajadzīgu un šķietamu.

LKPK 17. pantā noteikti principi "slēgtā tiesas sēde" un "sprieduma publiskā pasludināšana" ir iespējami tikai un vienīgi likuma dogmatiskas piemērošanas gadījumā, bet tas nav (un jādodom arī nebūtu) pieņemams tiesiskā valstī un demokrātiskā sabiedrībā.

Apvienoto Nāciju Organizācija, kuras dalībvalsts ir arī Latvija, 1979. gada Tiesību sargāšanas amatpersonu uzvedības kodeksa 2. pantā noteic, ka, "pildot savu pienākumu, tiesību sargāšanas amatpersonām ir jārespektē un jāaizsargā cilvēciskā cieņa, jāsauglabā un jāatbalsta visu personu cilvēka tiesības".

Minētā kodeksa 4. pants paredz, ka "konfidenciāla rakstura lietas, kas ir tiesību sargāšanas amatpersonu rīcībā, jāglabā konfidenciāli, ja vien pienākumu pildīšanas vai justīcijas intereses stingri nepieprasa citādu rīcību".

Pēc pienākuma rakstura tiesību sargāšanas amatpersona iegūst informāciju, kas var attiekties uz privāto (intīmo) dzīvi vai būt potenciāli kaitīga citu interesēm un reputācijai. Līdz ar to šāda informācija ir atklājama, vienīgi pildot dienesta pienākumus vai kalpojot justīcijas interesēm.

Jebkāda šādas informācijas atklāšana citiem mērķiem ir nepieņemama.

Savukārt šā kodeksa 8. pants paredz, ka "tiesību sargāšanas amatpersonām jāievēro likums un šis kodekss. Viņām arī jāpieliek visi spēki, lai novērstu un stingri pretotos jebkurai tā pārkāpšanai."

Šā panta būtība ir tāda, ka tad, ja likumdošanas akti vai prakse izvirza stingrākus noteikumus nekā ir esošajā kodeksā, jāievēro stingrākie noteikumi.

Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. pants noteic, ka "iekvienam ir tiesības, nosakot civilo tiesību un pienākumu vai viņam izvirzītās apsūdzības pamatotību, uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā ar likumu noteiktā tiesā. Tiesas spriedums jā dara publiski

zināms, taču preses un publiskas klātbūtne procesā var tikt pilnībā vai daļēji aizliegta morālu apsvērumu, sabiedriskās kārtības vai valsts drošības interesēs tādā demokrātiskā sabiedrībā, kur to prasa nepilngadīgo intereses vai procesa dalībnieku privātās dzīves aizsardzība, vai arī tajā apmērā, kuru tiesa uzskata par absolūti nepieciešamu īpašos apstākļos, kad atklātība apdraudētu taisnīguma intereses."

Formulējums "spriedums jā dara publiski zināms" ir plašāks un atšķiras no formulējuma "spriedumus vienmēr pasludina publiski", kas ir šaurāks un tieši nozīmē, ka viss spriedums tiek nolasīts trešo personu klātbūtnē. Tātad prasība "spriedums jā dara publiski zināms" nebūt neparedz visa sprieduma publisku nolasīšanu (jo šis formulējums savukārt ir plašāks), bet paredz sprieduma kā tāda pēc būtības padarīšanu par publiski zināmu, tas ir, ietverot informāciju:

- 1) kāda persona ir notiesāta;
- 2) par kādu noziegumu;
- 3) kāds sods ir noteikts.

Sprieduma motīvu daļa, kas nav darīta publiski zināma, satur un atklāj atbildes uz jautājumiem – kā, kādā veidā, kādos apstākļos un attiecībā pret ko ir izdarīts noziegums.

Formulējums "preses vai publiskas klātbūtne procesā var tikt pilnībā vai daļēji aizliegta" nebūt neattiecas uz atsevišķām procesa stadijām. Process ir vienots veselums, kas sastāv no savstarpēji saistītām un secīgām stadijām un tiesā sākas ar apsūdzētā nodrošanu tiesai un sprieduma taisīšanu un tās neatņemamu sastāvdaļu – sprieduma darīšanu publiski zināmu (LKPK 318.–321. p.).

Trešajām personām – publikai un presei – ir darīts publiski zināms spriedums Aināra Eisaka krimināllietā, pasludinot (nolasot) sprieduma ievaddaļu un rezolutīvo daļu.

Tādā veidā ir publiski darīts zināms spriedums, tas ir, tā būtība.

Sprieduma motīvu daļas pasludināšana slēgtā tiesas sēdē bez preses un publiskas klātbūtnes arī šajā procesa stadijā veikta procesa dalībnieku privātās dzīves aizsardzības nolūkā.

Secinājumi:

1) atkāpšanās no cietušo personu cilvēktiesību prioritātes (informācijas izpaušana par šo personu intīmajiem sakariem, lai arī nelabprātīgiem vai piespiedu sakariem) nav ar likumu pamatota un nekādā ziņā neattiecas uz augstākām sabiedrības interesēm;

2) publiski ir darīta zināma informācija (spriedums), kas nepārkāpj prioritārās cietušo cilvēktiesības;

3) cietušo personu privātās (intīmas) dzīves atklāšana, publiskojot spriedumu, nav attaisnojama ar dienesta pienākumu pildīšanu, un šāda rīcība nekālo justīcijas interesēm;

4) tiesību normu iztulkošanai ir jāatbilst tiesiskuma un demokrātijas principiem, to nedrīkst ietekmēt tāda vai citāda ieinteresētība.

Valsts pienākums ir atklāt izdarītos noziedzīgos nodarījumus un sodīt vainīgās personas, sabiedrība kopumā un katrs tās loceklis ir ieinteresēts šādā valsts rīcībā. Lielas daļas noziedzīgu nodarījumu, it īpaši dzimumnoziegumu, atklāšana nav iedomājama bez cietušo personu aktīvas līdzdalības.

Valsts un amatpersonu pienākums (un šā pienākuma realizēšanā sabiedrība nevar būt neieinteresēta un neatbalstoša) ir nodrošināt cietušajām personām ar likumu garantētās cilvēktiesības (visplašākajā nozīmē), lai slēgto tiesas procesu materiāli nekad nekļūtu zināmi trešajām personām un cietušās personas būtu par to drošas un pārliecinātas, nevis lai valsts un sabiedrība cietušo palīdzību izmantotu tikai šaurā laika periodā, bet pēc lietas izskatīšanas radītu (kaut vai teorētisku) iespēju izmantot informāciju pret cietušajām personām tādā vai citāda veidā.

Šādas kaut vai teorētiskas iespējas radīšana jau pats par sevi ir cilvēktiesību pārkāpums, kas liktu cietušajām personām neuzticēties valstij un nesniegt palīdzību. Šādā gadījumā ieguvēji būtu personas, kas izdarījušas noziedzīgus nodarījumus, jo tās varētu apzināties savas darbības nesodāmību, bet zaudētāja būtu sabiedrība un tās locekļi.

Mārtiņš Mits,

LL.M. (Notingemas Universitāte),
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūta direktora p.i.

Šajā rakstā tiks aplūkoti sprieduma publiskošanas juridiskie aspekti, nošķirot divus jautājumus:

1) vai spriedumu var pasludināt slēgtā sēdē?

2) vai sabiedrībai var liegt tiesības iepazīties ar sprieduma pilnu tekstu?

Tiesības uz taisnīgu tiesu neapstrīdami ieņem svarīgu vietu ikvienas demokrātiskas valsts tiesību sistēmā. Pienācīgi funkcionējoša tiesu sistēma līdzsvaro varas sadalījumu valstī un kontrolē parlamenta un izpildvaras darbību. Individam tā garantē iespēju aizstāvēt savas tiesības, nodrošināt taisnīgumu un novērst valsts patvaļu, tādēļ droši var apgalvot, ka taisnīgas tiesas pastāvēšana ir viens no tiesiskas valsts pamatprincipiem, kas nostiprināts arī tiesību aktos – *Satversmē*, likumā *Par tiesu varu*, speciālajos likumos.

Savukārt viens no taisnīgas tiesas aspektiem ir tiesas spriešanas publiskums jeb atklātums. Piemērojot *Eiropas Cilvēktiesību konvencijas* 6. pantu, kurā nostiprinātas tiesības uz taisnīgu tiesu, *Eiropas Cilvēktiesību tiesa* lietā *Preto et. al. v. Italy*¹ šo aspektu raksturoja šādi: "6. panta pirmajā daļā minētais tiesas un citu tiesas spriešanas institūciju procesa atklātā raksturs ļauj pasargāt procesa dalībniekus no sabiedrības nekonkrētas slepenas tiesvedības; tas ir arī viens no līdzekļiem, kā saglabāt (sabiedrības) uzticēšanos tiesām. Padarot tiesas spriešanu aptveramu, atklātība palīdz sasniegt 6. panta pirmās daļas mērķi – Konvencijas kontekstā – (nodrošināt) taisnīgu tiesu, kas ir viens no jebkuras demokrātiskas sabiedrības pamatprincipiem."²

Tiesības uz taisnīgu tiesu Latvijā ir nostiprinātas *Satversmes* 92. pantā. Šo tiesību saturu palīdz noskaidrot likumos un citos nacionālajos tiesību aktos noteiktās garantijas un – saskaņā ar *Satversmes* 89. pantu – starptautiskajos cilvēktiesību līgumos noteiktās minimālās garantijas.

Attiecībā uz tiesas sprieduma publisku pasludināšanu Latvijas tiesību akti ir visnotaļ strikti. Likuma *Par tiesu varu* 19. panta pirmajā daļā ir nostiprināts atklātas lietu izskatīšanas princips, paredzot

atsevišķus izņēmumus, savukārt otrajā daļā noteikts, ka visi tiesas lēmumi un spriedumi jāpasludina publiski, nepieļaujot izņēmumus. *Latvijas Kriminālprocesa kodeksa* 17. pants līdzīgi nostiprina atklātuma principu, taču paredz izņēmumus attiecībā uz nepilngadīgajiem un dzimumnoziedzniekiem, lai aizsargātu lietas dalībnieku drošību un intīmo (privāto) dzīvi. Savukārt 17. panta ceturtdaļa viennozīmīgi noteic, ka arī slēgtā sēdē izskatītā lietā spriedums ir jāpasludina publiski.

Starptautiskie standarti ir elastīgāki. *Starptautiskā paketa par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām*³ 14. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka spriedumam jābūt publiskam, taču attiecībā uz šo principu tiek pieļauti trīs izņēmumi: jāaizsargā nepilngadīgo, laulāto un aizbildnībā nodoto bērnu intereses. Respektīvi, ja minēto personu privātās dzīves aizsardzība to prasa, sprieduma pasludināšana slēgtā sēdē ir attaisnojama. *Eiropas Cilvēktiesību konvencijas* prasības ir stingrākas – jau 6. panta pirmās daļas teksts paredz, ka "tiesas spriedums jādarina publiski zināms". Turklāt *Eiropas Cilvēktiesību tiesa* šo prasību neierobežo tikai ar sprieduma publisku pasludināšanu. Piemēram, minētajā lietā *Preto et. al. v. Italy* tiesa nesaskatīja pārkāpumu, kad kasācijas instances (tātad tiesas ar ierobežotu jurisdikciju) lēmums, kaut arī netika publiski pasludināts, bija pieejams ikvienam interesentam tiesas arhīvā. Savukārt lietā *Werner v. Austria* tiesa nosprieda: "6. pants ir pārkapts tādējādi, ka rajona tiesas un apelācijas instances spriedumi netika publiski pasludināti un trešajām personām bija pieejami tikai ar tiesas atļauju, ja tiesa uzskatīja, ka šo personu interese par spriedumu ir īpaši pamatota".⁴ Tātad *Eiropas Cilvēktiesību tiesa* sprieduma publiskošanas prasību attiecina uz sprieduma pieejamību vispār, nevis tikai uz sprieduma pasludināšanas faktu.

Jāsecina, ka nacionālajos tiesību aktos salīdzinājumā ar starptautiskajiem standartiem ir noteikts striktāks standarts – jebkura sprieduma publiska pasludināšana. Tomēr *Latvijas Kriminālprocesa kodeksa* normu un arī *Satvers-*

mes 92. panta saturu atkarībā no konkrētās situācijas ierobežo valsts pienākums nodrošināt citu cilvēku tiesību ievērošanu, aplūkojamā gadījumā – pienākums aizsargāt lietā iesaistīto personu privāto dzīvi un liecinieku drošību, kas izriet no *Satversmes* 96. panta. Ja likums pieļauj slēgtu tiesas sēdi, tad pilna sprieduma publiska pasludināšana var padarīt slēgto procesu bezjēdzīgu, jo tik un tā publiski tiek izpaustas visas detaļas. Ne velti, risinot šo problēmu *Civilprocesa likuma* 11. pantā, kurā jānostiprina atklātuma princips civilprocesā, ir paredzēts slēgtā sēdē skatītā lietā publiski pasludināt tikai sprieduma rezolutīvo daļu. Tātad, atbildot uz pirmo jautājumu, jāteic, ka pienākums aizsargāt lietā iesaistīto personu privāto dzīvi attaisno *Latvijas Kriminālprocesa kodeksā* un likumā *Par tiesu varu* nostiprinātā atklātuma principa ierobežošanu. Ja spriedums netiek publiski pasludināts gadījumā, kad lietas apstākļi, kā, piemēram, *Aināra Eisaka* lietā, to attaisno, tad šāda tiesas rīcība nav uzskatāma par *Satversmes* 92. panta pārkāpumu.

Tas, kā sabalansēt sabiedrības tiesības iepazīties ar spriedumu *Aināra Eisaka* lietā un lietā iesaistīto personu tiesības uz privātās dzīves aizsardzību, kā arī lēmuma pieņemšana, vadoties no samērīguma principa, ir smaguma punkts arī otrajā jautājumā. Tiesa žurnālistiem ļāva (tātad arī ikvienam interesentam būtu jāļauj) iepazīties ar sprieduma ievaddaļu un rezolutīvo daļu, kas sniedz atbildi uz jautājumu – ko tiesa nosprieda, bet neļāva iepazīties ar motīvu daļu, tādējādi nedodot iespēju uzzināt, kāpēc tiesa nosprieda tieši tā. Vai tas ir pietiekami?

¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumi internetā: <http://www.echr.coe.int/eng/Judgments.htm>.

² *Publication of the European Court of Human Rights. Series A*, 1983, no. 71, § 21.

³ <http://www.hrweb.org/legal/cpr-prot.html>

⁴ Lieta: no. 138/1996/757/956. Šajā lietā *Eiropas Cilvēktiesību tiesa* arī apkopoja līdzšinējo praksi attiecībā uz spriedumu publiskuma prasību. Sk.: 53.–55. §.

Latvijas tiesību aktos nav noregulēts jautājums par tiesas spriedumu pieejamību nedz tiesā, nedz ar publikāciju palīdzību. *Starptautiskā paketa par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām* 14. panta pirmās daļas formulējums pieļauj iespēju konkrētajos gadījumos liegt sabiedrībai pieeju spriedumam. Taču tiek uzskatīts, īpaši tad, ja tiesas process bijis slēgts, ka valstij ir pienākums padarīt pieejamu kaut vai nepilnīgu sprieduma tekstu, piemēram, ļaujot interesentiem tiesā iepazīties ar laulības šķiršanas lietu, kurā nav norādīti pušu vārdi, vai arī publicējot saīsinātu sprieduma versiju.⁵

No *Eiropas Cilvēktiesību konvencijas* 6. panta izriet, ka spriedumam jābūt publiski pieejamam, bet formu, kādā šī pieejamība izpaužas, valsts var izvēlēties pati. Tomēr lietā *Preto et. al. v. Italy* *Eiropas Cilvēktiesību tiesa* noteica, ka "katrā lietā publiskošanas veids, ko nosaka atbildētājas valsts nacionālās tiesības, ir jāizvērtē saskaņā ar lietas īpašajiem apstākļiem un ņemot vērā 6. panta pirmās daļas jēgu un mērķi". Minētā panta jēga un mērķis ir nodrošināt taisnīgu tiesu, un tas ietver arī sabiedrības kontroli pār tiesas spriešanu. Ja spriedums nav publiski pieejams – publicētā veidā vai vismaz kā tiesā iegūstama kopija, vēl jo vairāk gadījumā, kad spriedums nav publiski pasludināts, taisnīgas tiesas mērķis nav sasniegts. Tiesu darbības publiskums ietver tiesības zināt ne tikai to, ko tiesa ir nospriedusi, bet arī to, kāda ir tiesas argumentācija. Pretējā gadījumā publiskumam nav nozīmes – sabiedrība nezina, vai noziedzīgu nodarījumu izdarījusī persona tiek sodīta likumīgi un pamatoti, jo pamatojums būtībā paliek aplēpts. Tas nekādā mērā neveicina sabiedrības uzticēšanos tiesu varai, jo tiesu darbība nav "caurspīdīga" un saprotama iedzīvotājiem.

Protams, prasība pēc sprieduma publiskošanas nav absolūta. Lietā iesaistīto personu privātās dzīves aizsardzība to ierobežo. Tomēr, ņemot vērā to, ka tiesības uz taisnīgu tiesu ir fundamentālas tiesības, kā arī sabiedrības interese par attiecīgo lietu un tiesu varas nepietiekami augsto prestižu sabiedrībā, ierobežojumiem attiecībā uz sprieduma publiskumu vajadzētu būt minimāliem. *Aināra Eisaka* lietā samērīgs risinājums būtu nodrošināt pieeju nevis sprieduma oriģinālversijai, bet gan tādām sprieduma tekstam, kurā nav atklāti liecinieku

un cietušo vārdi un citi dati, kas ļauj identificēt konkrētu personu, taču ir redzamas nodarījuma pazīmes un tiesas argumentācija lēmuma pieņemšanā. Šādu risinājumu tiesas vietā izvēlējas ziņu aģentūra LETA, ievietojot savā mājas lapā sprieduma tekstu, taču tajā svītrotot cietušo vārdus, dzimšanas datus un apzīmējot cietušos ar atsevišķiem burtiem.⁶ Vai visu lietā iesaistīto personu privātās dzīves aizsardzības intereses ir pietiekami respektētas, par to grūti spriest. Katrā ziņā, ja tiesa, kas zina lietas apstākļus visos sīkumos, pati būtu lēmusi par to, kuras personas nav identificējamas, lietā iesaistīto personu privātās dzīves aizsardzība būtu izvērtāka. Tātad, atbildot uz otro jautājumu, jāsecina: tas ka *Aināra Eisaka* lietā taisītā sprieduma motivējošā daļa netika nodota sabiedrības vērtējumam līdz ar ievaddaļu un rezolutīvo daļu, kas būtu bijis iespējams, vienlaikus veicot samērīgus pasākumus lietā iesaistīto personu privātās dzīves aizsardzībai, ir pretrunā ar tiesību uz taisnīgu tiesu jēgu un mērķi, kā tās nostiprinātas *Eiropas Cilvēktiesību konvencijā*. Tā kā *Satversmes* 89. pants uzliek valstij pienākumu aizsargāt cilvēktiesības saskaņā ar nacionālajiem likumiem un starptautiskajiem līgumiem, tad arī *Satversmes* 92. pants ietver prasību pēc sprieduma publiskošanas. Minētajos apstākļos šīs prasības nepildīšana neatbilst samērīguma principam un ir pretrunā ar *Satversmes* 92. pantu. Turklāt šāda prakse var kļūt par bīstamu precedentu, jo tiesas sāks atteikties publiskot spriedumus, aizbīdinādāmās ar nesamērīgu privātās dzīves aizsardzību, bet tas nav savienojams ar tiesiskas valsts pamatprincipiem.

Fakts, ka Latvijas tiesību aktos nav konkrēti noregulēti jautājumi par tiesas spriedumu pieejamības nodrošināšanu, nenozīmē, ka šis jautājums nav jārisina praksē. Sprieduma pilnam tekstam ir jābūt ievietotam lietā un nodotam abām pusēm. Pārējiem interesentiem jānodrošina pieeja tādām sprieduma tekstam, no kura kļūst skaidrs, kā tiesa pamatojusi savu lēmumu. Normālos apstākļos pietiek ar to, ka tiek izslēgti dati, kuri ļauj identificēt attiecīgās personas. Tomēr šai sakarā nepieciešams arī izdarīt grozījumus *Latvijas Kriminālprocesa kodeksā* un likumā *Par tiesu varu*, saskaņojot tos ar *Satversmi*.

Nobeigumā vēl jāpieskaras šādam jautājumam: kas ir tiesību uz taisnīgu tiesu subjekts? Tradicionāli uz to, ka tie-

sības uz taisnīgu tiesu tiek pārkāptas, var norādīt personas, kuras ir puses attiecīgajā lietā. Tomēr jau raksta sākumā tika minēts, ka šīm tiesībām ir divējāds raksturs – taisnīga tiesa ir viens no vispārējiem tiesību principiem, un tiesības uz taisnīgu tiesu ir vienas no cilvēktiesībām, kas nostiprinātas starptautiskajos līgumos un nacionālajos tiesību aktos, atspoguļojot vispārējo tiesību principu. Tieši šā principa duālā daba ir pamats apgalvojumam, ka *Starptautiskā paketa par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām* 14. pantā noteiktās taisnīgas tiesas garantijas dod tiesības pieprasīt pieeju spriedumam ikvienai personai, vienalga, vai tā ir vai nav puse attiecīgajā lietā.⁷ Arī *Eiropas Cilvēktiesību tiesa* nepārprotami norāda uz šo tiesību sabiedrisko aspektu⁸, kaut arī diez vai tā 6. panta ietvaros atzītū tādā prasību par pieeju spriedumam, kas saņemta no personas, kura nav attiecīgā procesa dalībnieks. Tātad, ja *Satversmes* 92. pants tiek iztulkots sašaurināti, tad tikai procesa dalībniekiem būtu tiesības prasīt, lai spriedums viņu lietā būtu pieejams ikvienam interesentam. No otras puses, *Satversmes* 92. pantā tiesības uz taisnīgu tiesu ir formulētas plašāk nekā *Eiropas Cilvēktiesību konvencijas* 6. pantā, tādēļ pastāv iespēja iztulkot *Satversmes* 92. pantu līdzīgi *Starptautiskā paketa par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām* 14. pantam, paredzot, ka tiesības prasīt sprieduma publiskošanu ir ikvienai personai, ne tikai procesā dalībniekiem. Jebkurā gadījumā fakts, ka paši procesa dalībnieki nepieprasa publiskot spriedumu, lai sabiedrība varētu ar to iepazīties, neatbrīvo valsti (šajā gadījumā tiesu) no pienākuma rīkoties saskaņā ar vispārējo tiesību principu – taisnīgu tiesu, nodrošinot sabiedrībai pieeju spriedumam, vienalga, vai to prasa procesa dalībnieks vai trešā persona, piemēram, žurnālists, lai par attiecīgo lietu informētu sabiedrību.

⁵ Nowak M. *UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*. Kehl am Rhein: NP Engel Publisher, 1993, p. 253

⁶ LETAs abonenti var iepazīties ar spriedumu: www.leta2000.com.

⁷ Nowak M. *UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*. Kehl am Rhein: NP Engel Publisher, 1993, p. 252

⁸ Lieta: *Preto et. al. v. Italy*, § 21. 2. atsaucē.

Vineta Skujeniece,

Dipl.iur.,

Rīgas Juridiskās Augstskolas salīdzinošo tiesību maģistrantūras studente

Pārskats par konferenci: *Vārda brīvība: Latvijas tiesu prakse Eiropas Cilvēktiesību konvencijas kontekstā*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūts ar Eiropas Padomes finansiālu atbalstu šā gada 29. septembrī organizēja gadskārtējo konferenci par cilvēktiesību tematiku. Šogad Latvijas juristi un citi interesenti diskutēja par vārda brīvību un tās sakarā – par Latvijas tiesu praksi *Eiropas Cilvēktiesību konvencijas*¹ (ECK) kontekstā. Konferences darba kārtība diskusiju iedalīja trijos lielos posmos.

Pirmajā no tiem Eiropas Padomes (EP) eksperte *Ineta Ziemeļe* informēja diskusijas dalībniekus par vārda brīvības regulējumu *Eiropas Cilvēktiesību konvencijā*. Viņa atzina, ka, gādājot par vārda brīvības aizsardzību, visgrūtāk ir nospraust robežu starp indivīda un sabiedrības interesēm. *Eiropas Cilvēktiesību konvencijā* izstrādāti kritēriji, kas palīdz noteikt, vai konkrētajā gadījumā ir runa par vārda brīvības izpaušmi. Tie ir šādi:

1) vienīgās iespējas kritērijs, kas nozīmē, ka cilvēkam tā ir vienīgā iespēja paust savu viedokli;

2) prasība, ka informācijai jāsaturs visas sabiedrības interesēm svarīga ziņa.

Tāpat problemātisks jautājums Eiropas Cilvēktiesību tiesas (ECT) praksē, kas izlemjams saskaņā ar katras konkrētās lietas apstākļiem, ir izsmeltošs vārda brīvības ierobežojumu ataisnojošo leģitīmo mērķu uzskaitījums. Problemātiskajos gadījumos ECT piemēro proporcionalitātes principu, lai noteiktu, vai konkrētajā gadījumā sabiedrības ieguvums būs lielāks par indivīda vārda brīvības ierobežojumu. Interesanti, ka indivīda vārda brīvība tiek vērtēta augstākajos gadījumos, kad indivīds kritizē politiskus vai valsts pārvaldes atbildīgās amatpersonas, jo šādu cilvēku darbs

norisinās visas sabiedrības acu priekšā un līdz ar to ir pakļauts lielākai sabiedrības kontrolei.

Konferences otrajā daļā notika diskusija par vārda brīvības robežām rasu naida kurināšanas gadījumos Latvijā. Diskusijā piedalījās LU Cilvēktiesību institūta direktora p.i. *Mārtiņš Mits*, Valsts Cilvēktiesību biroja juriste *Līga Biksiniece*, zvērināts advokāts *Saulvedis Vārpiņš*, Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētājs *Jānis Muižnieks* un EP eksperte *Ineta Ziemeļe*. Runājot par rasu diskriminācijas jēdziena saturu, paneldiskusijas dalībnieki analizēja divus sāpīgus nesen Latvijā notikušus gadījumus sakarā ar čigānu un ebreju tautību. Svarīgs šajā sakarā bija jautājums, vai viena etniskās grupas pārstāvja darbības var attiecināt uz visu etnisko grupu kopumā. Stereotipu veidošanās sabiedrībā ir bīstama, jo var pārkāpt vārda brīvības robežas, un ir skaidrs, ka administratīvās metodes var tikai mēģināt novērst šādu stereotipu izpaušmju gadījumus, taču ne izskaust. Tāpēc lielāks efekts tiktu panākts, ja par to diskutētu, ja masu saziņas līdzekļi nepastiprinātu šos stereotipus kāda konkrēta gadījuma aprakstā, kā arī tad, ja jau skolas vecuma bērniem iemācītu toleranci pret citādu kultūru un tradīcijām bagātu etnisko grupu pastāvēšanu Latvijā. Tāpat Latvijā aktuāls ir jautājums par to, kā etniskās grupas var sevi aizsargāt pret aizskarošiem izteicieniem.

Lai kādu sauktu pie civiltiesiskās atbildības, jāpierāda nepatiesu ziņu esamība, savukārt krimināltiesības prasa pierādīt, ka aizskārēja rīcība bijusi apzināta. Taču ne vienmēr kāda ziņa aizskars konkrēto etnisko grupu, ja tā būs nepatiesa vai apzināti izteik-

ta. Diskusija izvērsās par *Krimināllikuma* 78. pantu, kas paredz kriminālatbildību par apzinātu rasu naida kurināšanu, un Rasu diskriminācijas izskaušanas komisijas ziņojumu par Latviju, kurā atspoguļoti trūkumi šā jautājuma risināšanā.

Konferences trešajā daļā praktiķi apsprieda grūtības, kas rodas Latvijas tiesu praksē jautājumā par vārda brīvības robežām goda un cieņas aizsardzības sakarā. Rīgas apgabaltiesas tiesnesis *Voldemārs Šubrovskis* uzsvēra, ka, skatot lietas par godu un cieņu, ir grūti, pirmkārt, nošķirt viedokli no ziņas un, otrkārt, noteikt mantisko kompensāciju. Tāpat rodas jautājums, kāda prasība – mantiska vai nemantiska – iesniedzama tiesā par goda un cieņas aizskārumu, jo prasītājs pirms prasības iesniegšanas tiesā nevar paredzēt tiesas spriedumu un līdz ar to arī kompensācijas summu. Tieši tāpēc pastāv uzskats, ka tiesas zemu vērtē cilvēka godu un cieņu, jo tikai turīgi cilvēki var atļauties samaksāt nepieciešamo valsts nodevu un pieprasīt sava goda un cieņas aizskārumu novērtēt desmitos tūkstošu latu. Diskusija par vārda brīvības robežām goda un cieņas aizsardzības sakarā turpinājās, arī iztīrājot jautājumu par žurnālista un izdevēja atbildību, par to cilvēku atbildību, kas raksta vēstules laikrakstiem, kā arī atbildību par internetā ievietoto informāciju.

¹ <http://conventions.coe.int/treaty/EN/Treaties/html/005.htm>

Būtiskāko konferencē aplūkoto problēmu apkopojums¹

Rasu diskriminācija

1. Rasu diskriminācija cita starpā nozīmē personas tiesību ierobežošanu tādēļ, ka persona pieder pie kādas etniskās grupas. Rasu diskriminācijas aktu var veikt gan valsts, gan privātpersona. Rasu diskriminācijas jēdziena saturs un jautājuma nozīmīgums vēsturisku apstākļu dēļ šobrīd ir neskaidrs un noniecināts. Nereti, īpaši tad, ja runa ir par privātpersonām, rasu diskriminācijas pazīmes saturošas prakses pamatā ir aizspriedumi pret kādu etnisko grupu. Aizspriedumu apzināšanās un stereotipu laušana ir pirmais solis ceļā uz rasu diskriminācijas novēršanu.

2. *Krimināllikuma* 78. pants paredz atbildību par apzinātu nacionālā, rasu naida vai nesaticības izraisīšanu, kā arī par apzinātu personas cilvēktiesību tiešu vai netiešu ierobežošanu atkarībā no personas rases vai nacionālās piederības. Tāpat ir jāpierāda tiešs nodoms diskriminēt personu, lai iestātos pantā paredzētā atbildība. Nereti nacionālās nesaticības izraisīšana vai personas diskriminācija tiek veikta ar netiešu nodomu, paužot aizspriedumainus uzskatus. Šajos gadījumos neiestājas atbildība, kaut arī izraisītās sekas var būt smagas. Šāda prakse ir pret-runā ar *Rasu diskriminācijas izskaušanas konvenciju*² un īpaši tās 4. pantu, kas pieprasa likumā par sodāmu noteikt jebkādu ideju (apzinātu vai neapzinātu) izplatīšanu, kuras pamatojas uz rasu pārkāpumu, kuldīšanu uz rasu diskrimināciju un tā tālāk. Iespējams risinājums būtu šāds: grozīt *Krimināllikuma* 78. pantu vai iekļaut *Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā* jaunu pantu, kas paredzētu atbildību par rasu naida vai nesaticības izraisīšanu ar netiešu nodomu vai aiz neuzmanības.

3. *Krimināllikuma* 78. pants cita starpā par sodāmu nosaka apzinātu "personas ekonomisko, politisko vai sociālo tiesību tiešu vai netiešu ierobežošanu..." Šajā cilvēktiesību uzskaitījumā trūkst pie pirmās cilvēktiesību paudzes piederošās "pilsoniskās" tiesības un pie otrās cilvēktiesību paudzes piederošās "kultūras" tiesības. Nav

iedomājams, ka *Krimināllikuma* 78. pants nebūtu piemērojams gadījumos, kad kādai personai, pamatojoties uz tās etnisko izcelsmi, piemēram, tiktu liegtas tiesības uz taisnīgu tiesu vai reliģisko uzskatu brīvību, abas no kurām ir uzskatāmas par "pilsoniskajām" tiesībām. Vadoties pēc 78. panta mērķa, tiesību uzskaitījums ir jāiztulko (līdz attiecīgu grozījumu izdarīšanai *Krimināllikumā*), ietverot arī pilsoniskās un kultūras tiesības, kuru ierobežojums var būt par pamatu rasu diskriminācijai.

4. Personai, kuras gods un cieņa ir aizskarti ar to, ka kāds ir izplatījis nacionālo, rasu naidu vai nesaticību izraisošu informāciju, ir ierobežotas iespējas gūt atbilstīgu atbildzinājumu arī civiltiesiskā kārtībā. *Civillikuma* 2352.a pants, kā tas tiek piemērots līdz šim, ir aprobežots ar nepatiesu ziņu izplatīšanas faktu. Taču gadījumos, kad nacionālo naidu rosinoša informācija aizskar kādas personas godu un cieņu, tā ne vienmēr satur nepatiesas ziņas.

Gods un cieņa

5. Praksē ir vērojamas grūtības nošķirt viedokli (vērtējumu) no faktiem (ziņām). Faktu nepatiesumu var pierādīt, bet viedokļa nepatiesumu pierādīt nav iespējams. Tomēr arī viedoklis, ja tas nebalstās uz pietiekamu faktisko pamatojumu, var būt pārmērīgi aizskarošs, un par šādu viedokļa paušanu ir jāiestājas atbildībai. *Civillikuma* 2352.a pants nesniedz aizskartajai personai aizsardzību gadījumā, kad izteikts aizskarošs viedoklis, kas nav balstīts uz nepatiesām ziņām (sk. nr. 4). Risinājums varētu būt *Civillikuma* 2352.a panta trešās daļas paplašināta iztulkošana (autonoma piemērošana) vai attiecīgu grozījumu izdarīšana minētajā pantā, paredzot iespēju gūt pienācīgu atbildzinājumu goda un cieņas aizskāruma gadījumā, kad nav sniegtas nepatiesas ziņas.

6. Kaut arī kopumā ir vērojama pozitīva Latvijas tiesu prakses attīstība goda un cieņas aizskāruma lietās atbilstoši *Eiropas Cilvēktiesību konvencijas* 10. panta prasībām, tomēr nereti likuma burts dominē pār likuma garu. Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse liecina, ka arī aizskaroši iztei-

kumi un to radītās sekas jāvērtē, ņemot vērā kontekstu un visus lietas apstākļus, bet lingvistiskās ekspertīzes atzinums par atsevišķu jēdzienu nozīmi nevar būt izšķirošais faktors goda un cieņas aizskāruma izvērtējumā.

7. Nereti goda un cieņas lietās prasītājs ir politiķis. Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka politiķi, pārstāvot vēlētājus, ir pakļauti lielākai sabiedrības uzmanībai, tādēļ attiecībā uz viņiem ir pieļaujama lielāka kritika nekā attiecībā uz pārējām personām. Tas ir jāņem vērā, izvērtējot goda un cieņas aizskāruma faktu.

8. Latvijas tiesību akti uzliek pienākumu žurnālistam atklāt informācijas avotu pēc tiesibaizsardzības institūciju pieprasījuma. *Eiropas Cilvēktiesību konvencijas* 10. pants gadījumos, kad sabiedrības intereses to atļaus, aizsargā žurnālista tiesības neizpaust informācijas avotu. Nepieciešams izdarīt grozījumus likumā *Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem*³, nostiprinot žurnālista tiesības neizpaust informācijas avotu ne prokuratūrai, ne tiesai, ja sabiedrības intereses to atļaus. Tomēr šīs tiesības neatbrīvo žurnālistu no atbildības, ja informācijas avota neatklāšana nav pamatota.

9. Viens no pienācīgi atbildzinājuma veidiem goda un cieņas aizskāruma gadījumā, īpaši tad, kad pārmērīgs aizskāruma nav saistīts ar nepatiesu ziņu paušanu, ir pienākums atvainoties. Šāds atbildzinājuma veids Latvijas tiesību aktos nav paredzēts, taču būtu apsverama iespēja to noteikt.

10. *Civillikuma* 2352.a pants attiecas arī uz gadījumiem, kad godu un cieņu aizskarošas ziņas izplatītas ar internetu starpniecību. Taču nav mehānisma, kas ļautu efektīvi noskaidrot godu un cieņu aizskarošo ziņu avotu, kā arī nav risināts jautājums par informācijas izplatīšanas starpnieka (mājas lapas īpašnieka, servera īpašnieka) atbildību.

¹ Sagatavojis Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūts.

² <http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1975/40.html>

³ Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem: *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 1990, nr. 33